

บทที่ 3

โสเครตีสกับความรู้อยู่ในความตาย

ที่สร้างและก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านตัวตนภายใน

‘Socrates wanted to die: not Athens, but he himself chose the hemlock; he forced Athens to sentence him. ‘Socrates is no physician’, he said softly to himself; ‘here death alone is the physician. Socrates himself has only been sick a long time’.

Nietzsche, *Twilight of the Idols* , 1977

โสเครตีสว่าด้วยความรู้ ศิลปะของการมีชีวิต ความตายและความเป็นอมตะ

สำหรับโสเครตีสความรู้ทางปรัชญาเปรียบเสมือนความรู้ของการใช้ชีวิต (way of life) ที่เกิดจากความหลงใหลและอุทิศตัวให้มันตลอดชีวิต เป็นไปเพื่อการหลุดพ้นจากความไม่รู้แต่กลับมีความเชื่อมั่นว่าตัวเองรู้และรู้แบบไม่จริง สังเกตว่าการมีชีวิตในทางแสวงหาปัญญาของโสเครตีสเป็นการกระทำผ่านอวัยวะอย่าง ‘ปาก’⁴⁵ ในช่วงที่ยังมีชีวิตอยู่ซึ่งถูกใช้ในการสนทนา และโสเครตีสใช้ ‘ปาก’ ดิมยาพิชที่ทำจากต้นเฮมล็อกเพื่อจบชีวิตตนเอง⁴⁶ ความตายของโสเครตีสเป็นเหตุการณ์ที่สร้างความเศร้าโศกเสียใจให้ทั้งกับเพื่อนสนิท บุคคลใกล้ชิดและเหล่าสานุศิษย์ซึ่งมีเพลโตเป็นหนึ่งในจำนวนนั้น เพื่อเป็นการจดจำในลักษณะของการสร้างความเป็นอมตะให้กับทั้งความทรงจำกับตัวของเพลโตเองและกับโสเครตีสเอง (immortalize his memory) เพลโตจึงลงมือเขียน

⁴⁵เป็นที่น่าสังเกตถึงบทบาทและความสำคัญของอวัยวะบนร่างกายมนุษย์อย่างปาก ในยุคโบราณหรือในยุคที่มีความเชื่อมต่อกันระหว่างสังคมวัฒนธรรมในรูปแบบมุขปาฐะ (oral culture) ที่ใช้ภาษาพูด แต่เริ่มที่จะมีการประดิษฐ์ตัวอักษรขึ้นมาใช้ (written culture) ปรากฏในอารยธรรมหลักอย่างเช่นศาสนาพราหมณ์ของชนเผ่าอารยันที่ให้ความสำคัญกับวรรณกรรมพราหมณ์ในฐานะวรรณกรรมสูงสุด ถือกำเนิดขึ้นมาจากพระโอษฐ์ของพระพรหม ทำหน้าที่ถ่ายทอดเรื่องราวพระเวท ซึ่งเป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์สรวงเอาไว้สำหรับวรรณกรรมพราหมณ์เท่านั้น หรือในกรณีของการเผยแพร่หลักธรรมคำสอนทางศาสนาของพระศาสดาทั้ง พระพุทธเจ้า พระเยซูคริสต์ และนบีมุฮัมมัดล้วนแล้วแต่ผ่านการเทศนาสั่งสอนด้วยกันทั้งนั้น

⁴⁶Emily Watson. The Death of Socrates. Ibid.,p.15.

บทสนทนาว่าด้วยชีวิต ความคิด ช่วงเหตุการณ์ที่โสเครตีสได้ต่อสู้คดีความกับบรรดาเหล่าลูกขุนศาลเอเธนส์และวาระสุดท้ายของโสเครตีส

โสเครตีสเป็นบุคคลที่นับได้ว่ามีความน่าสนใจคนหนึ่งในประวัติศาสตร์ทางความคิด ที่นอกจากไม่มีใครปฏิเสธความสำคัญของเขาในฐานะของการเป็นนักปรัชญาการเมืองคนแรก⁴⁷ ซึ่งมีที่มาจากคำยกย่องโสเครตีสของนักปรัชญาการเมืองชาวโรมันอย่างซิเซโร (Cicero) โสเครตีสได้เปลี่ยนความสนใจในการแสวงหาความรู้จากโลกทางกายภาพมาสู่เรื่องคำถามของความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนด้วยตัวเอง และยังลงลึกไปถึงความสัมพันธ์ของบุคคลกับตัวของเขาเองผ่านแนวคิดในเรื่องของจิตวิญญาณ ความน่าสนใจของโสเครตีสยังอยู่ที่เขาเป็นนักคิดที่ไม่เขียนและบันทึกความคิดเอาไว้เป็นหลักฐาน⁴⁸ อันเนื่องมาจากเหตุผลหลักที่ทางลูกศิษย์หลักคนสำคัญอย่างเพลโตเขียนให้เหตุผลถึงความสมบูรณ์กว่าของภาษาพูด ที่มีต่อภาษาเขียนในด้านการสื่อสาร ซึ่งอยู่ในบทสนทนา ‘Phaedo’ การที่โสเครตีสไม่ลงมือเขียนความคิดของตนเอง มีผลทำให้หากต้องการศึกษาความคิดของเขาจำเป็นต้องกระทำผ่านบุคคลอื่นที่เขียนถึงโสเครตีสแทน ซึ่งมีทั้งนักปรัชญา นักประวัติศาสตร์และนักเขียนบทละคร ที่แต่ละคนมีมุมมองความประทับใจต่อโสเครตีสที่มีความแตกต่างกันออกไป⁴⁹ ขณะที่ความเป็นอมตะของโสเครตีสอยู่ที่การที่เขาไม่ลงมือเขียนอะไรเลย สิ่งที่หลงเหลือให้สำหรับความเป็นอมตะของเขาคือบุคลิกภาค (personality) ที่แยกไม่ออกกับเรื่องของการปฏิบัติตนและลักษณะรูปแบบการใช้ชีวิต ที่เป็นชีวิตในทางการแสวงหาความรู้อยู่ตลอด ซึ่งเป็นชีวิตในทางปรัชญานั้นเอง

มีข้อสังเกตที่น่าสนใจจาก ‘Pierre Hadot’ นักวิชาการผู้เชี่ยวชาญปรัชญาคลาสสิกของกรีก ซึ่งเมื่อศึกษา

⁴⁷ ก่อนหน้าโสเครตีสมีนักปรัชญาในความหมายของการรักในการแสวงหาความรู้ ได้ค้นพบความรู้ที่เปลี่ยนจากความเชื่อ (ฟัง) ในสิ่งที่อยู่นอกเหนือธรรมชาติและอธิบายผ่านเรื่องราวในแบบตำนานและเทพปกรณัมอย่างเช่น โฮเมอร์และเฮสิียด มาสู่คำอธิบายในเชิงของความเป็นเหตุผลอย่างเช่นคำอธิบายว่าด้วยปฐมธาตุ (arche) ให้ความกระจ่างแจ้งถึงเรื่องกำเนิด องค์ประกอบของธรรมชาติเป็นผลงานของนักปรัชญากรีกไอโอเนียน (Ionian) อย่างทาเลส อเนกซากอรัสและอเนกซิมานเดส แต่นักปรัชญาที่ได้กล่าวมานี้สนใจและจำกัดตัวเองกับการศึกษาหาความรู้และอธิบายสิ่งในธรรมชาติเท่านั้น ความสนใจในการตั้งคำถามและแสวงหาความรู้ที่เกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ร่วมกันของผู้คนในชุมชนการเมืองเพิ่งมาเริ่มอย่างจริงจังขึ้นที่โสเครตีส

⁴⁸ หรือนับเป็นความชาญฉลาดและความลุ่มลึกของทางโสเครตีสเองที่พิจารณาว่าภาษาเขียนที่ถูกบันทึกในรูปของตำราและหนังสือ นั้น เป็นสื่อที่ไม่มีพลังและอิทธิพลในการเรียนรู้และให้ความรู้แก่บุคคลเท่ากับการพบปะเผชิญหน้าผ่านการสนทนา ทำให้โสเครตีสไม่ลงมือเขียนหรือบันทึกความคิดของตนเอง แต่กลับใช้รูปแบบการพูดคุยสนทนาแทน

⁴⁹ โปรดดูรายละเอียดได้ใน Leo Strauss. ‘The Problem of Socrates’ in The Rebirth of Classical Political Rationalism : An Introduction to the Thought of Leo Strauss. Essays and Lectures by Leo Strauss. Selected and Introduced by Thomas L. Pangle. Chicago : The University of Chicago Press.

พิจารณาจากรูปแบบที่นักปรัชญาคลาสสิกเลือกนำเสนอความคิด (literacy genre) ปรากฏทั้งในรูปแบบของการสนทนา (dialogue) การกล่าวในเชิงสุภาษิต (aphroism) อยู่ในลักษณะของการเป็นคำกล่าวสั้นๆ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการจดจำ (short and memorable) จนสามารถจดจำได้ขึ้นใจ (learn by heart) ถือเป็นกรถ่ายทอดในลักษณะของการสนทนาพูดคุยเน้นไปยังเฉพาะตัวบุคคล ผ่านมาทางภาษาพูด (oral) ส่วนผู้เรียนจัดอยู่ในสถานะของการเป็นลูกศิษย์ คนสนิทและเพื่อนเป็นบุคคลที่นักปรัชญาต้องการพูดคุยส่งผ่านความรู้ จึงเป็นการดำเนินการอบรมสั่งสอนให้ความรู้กันเป็นการเฉพาะตัว ฝ่ายผู้สอนหรือผู้ให้ความรู้ ได้รู้จักและมีความสนิทสนมใกล้ชิด ผู้สอนจึงเป็นแบบอย่างแก่ผู้ถูกสอนไม่เพียงแต่ในด้านของความรู้ แต่ยังเป็นแบบอย่างในด้านของรูปแบบทางการปฏิบัติตัว นับเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่เปิดกว้างเหมือนกับการใช้ภาษาเขียน (writing) ซึ่งเป็นภาษาที่สามารถกระจายสู่สาธารณะในวงกว้าง ผลงานที่คัดลอกและตีพิมพ์เผยแพร่ออกไปสู่ผู้อ่านทุกคน โดยอยู่ในรูปของตำราหรือหนังสือที่ใครก็ตามสามารถหยิบเปิดอ่านมันได้

ดังนั้นรูปแบบของการสนทนา ด้วยการเลือกใช้วลีสั้นๆ ทำให้เห็นได้ถึงการศึกษาของกรีกโบราณมีเป้าหมายเป็นไปเพื่อ ‘การเสริมสร้าง’ (form and formation) เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นและดำเนินพร้อมไปกับการปฏิบัติ (exercises) เพื่อให้บุคคลเกิดการเปลี่ยนผ่าน (transformation) ไปสู่การหล่อหลอม การปลูกฝังเพื่อนำไปสู่การสร้างตัวตนในทางคุณธรรม (virtue/ethical self) เพื่อจะได้ใช้เป็นต้นแบบ รูปแบบและทางเลือกให้แก่ชีวิต (mode, form and choice of life)⁵⁰ การศึกษาของกรีกโบราณจึงเป็นรูปแบบของการศึกษาที่มีความสัมพันธ์แนบแน่นกับการใช้ชีวิต ไม่แยกออกจากการใช้ชีวิตปฏิบัติตน จึงนับว่ามีความแตกต่างไปจากการศึกษาหรือการให้ความรู้ของสมัยใหม่ที่เน้นไปเพียงการให้เพียงข้อมูลและความรู้ (inform) หรือมุ่งทางด้านข้อมูลและทฤษฎีเป็นหลัก (information)⁵¹ ทำให้เกิดปัญหา ความขัดแย้งในเรื่องช่องว่างและการดำรงอยู่ในลักษณะของการเป็นคู่ขนานระหว่างการเรียนรู้ทางด้านของทฤษฎีและการนำมาปฏิบัติใช้จริง⁵²

ความคิดและรูปแบบการใช้ชีวิตของโสเครตีสในช่วงที่เขายังมีชีวิตอยู่ ได้ส่งและสร้างอิทธิพลต่อทั้งคนใกล้ชิดและเหล่าสานุศิษย์ เป็นความรู้ที่ไม่ใช่เป็นเพียงคำพูด คำสอนและในแบบของทฤษฎี แต่กลับส่งอิทธิพลต่อ

⁵⁰Pierre Hadot. (2009) The Present Alone Is Our Happiness. Conversations with Jeannie Carlier and Arnold I. Davidson. Translated by Marc Djaballah. Standford : Standford University Press.,p.93.

⁵¹Pierre Hadot. (2002) What is Ancient Philosophy ? Translated by Michael Chase. Cambridge : The Belknap Press of Harvard University Press.,pp.9-13.

⁵²ในบทสนทนา ‘Protagoras’ โสเครตีสตั้งคำถามที่สำคัญว่า คุณธรรมเป็นสิ่งที่สามารถสั่งสอนกันได้เหมือนกับการสอนความรู้โดยทั่วไปหรือไม่

ชีวิตความเป็นอยู่ ผลงานและความคิดของโสเครตีสไม่ได้บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร กล่าวคือตัวของโสเครตีสเองไม่ได้เป็นคนที่ลงมือเขียนและจดบันทึกความคิด และสิ่งที่ตนเองคิดไว้เหมือนกับนักคิดหรือนักปราชญ์ทั่วไป ในแง่นี้โสเครตีสอาจไม่ใช่ นักปรัชญาในความหมายของการมีรูปแบบ วิธีการและพัฒนาสร้างความคิดขึ้นมาอย่างเป็นระบบและมีขั้นตอนเหมือนอย่างเพลโต ทำให้บทบาทของโสเครตีสจึงปรากฏอยู่ในสถานะของการเป็นผู้สร้างแรงบันดาลใจในทางจริยธรรม (ethical inspiration)⁵³

สำหรับโสเครตีสเองการเป็นนักปรัชญา การใช้ชีวิตในทางปัญญาก็คือความกล้าในการพูดความจริงกับตัวเองให้เกิดขึ้นเสียก่อนแล้วจึงค่อยกล้าพูด กล้าถ่ายทอด กล้าปฏิบัติตัวเป็นแบบอย่างให้กับบุคคลอื่น (philosophy as a way of life) ในที่นี้ก็คือบรรดาพลเมืองชาวเอเธนส์ที่โสเครตีสได้พบเจอแล้วดำเนินการพูดคุยสนทนาไปพร้อมๆกับการตั้งคำถาม เพื่อให้บุคคลที่โสเครตีสสนทนาด้วยความตระหนักและรับรู้ในความ (ไม่) รู้ที่ตัวเองมีอยู่ ที่จะนำไปสู่ความกล้าในการพูดความจริงกับตนเองขึ้นมา พฤติกรรมและการปฏิบัติตนของโสเครตีสในแง่มุมที่ได้อธิบายมาตีความได้ว่า โสเครตีสเป็นนักประชาธิปไตยในด้านของการคบหาสมาคมกับผู้คนโดยไม่สนใจอีกทั้งยังไม่เลือกว่าบุคคลแต่ละคนนั้นมีภูมิหลัง สถานะและความเป็นมาอย่างไร โสเครตีสจึงปฏิบัติกับทุกคนที่เขาสนทนาด้วยอย่างเท่าเทียมกัน และการสนทนายังถูกนิยามว่าเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างคู่สนทนา อีกทั้งความรู้ที่โสเครตีสให้กับคู่สนทนานั้นเป็นไปในลักษณะของวิทยาทาน หรือให้โดยไม่ต้องการสิ่งตอบแทนหรือค่าจ้าง คือเป็นการให้ฟรีทางความรู้⁵⁴ ที่มีความแตกต่างออกไปจากกระบวนการโซฟิสต์ที่กำลังได้รับความนิยมจากพลเมืองเอเธนส์รุ่นใหม่

ในกรณีของบุคคลที่โสเครตีสดำเนินการสนทนาด้วย จากรูปแบบและวิธีการสนทนาทำให้บุคคลที่โสเครตีสสนทนาเกิดการสำรวจ ตั้งคำถามและความเปลี่ยนแปลงภายในจิตใจและความคิด ความเปลี่ยนแปลงได้เกิดกับตัวบุคคลผู้นั้นภายหลังการสนทนาจบสิ้นลง สอดคล้องกับการที่โสเครตีสนิยามพฤติกรรมการสนทนาและตั้งคำถามเพื่อหักล้างความคิดและอคติของคู่สนทนาอุปมาเหมือนกับตัวเห็บบนตัวม้า (gadfly) และการสัมผัสกับปลากระเบนไฟฟ้า (string ray) ตลอดจนการทำหน้าที่เปรียบเสมือนกับหมอตำแย (midwife) โดยเปลี่ยนจากทำคลอด

⁵³Werner Jaeger. (1986) *Paideia : The Ideal of Greek Culture. Volume II In Search of the Divine Centre.* Translated from the German By Gilbert Highet. New York : Oxford University Press.,p.26. นักวิชาการทางด้านคลาสสิกในช่วงหลังอย่าง Hannah Arendt, Dana Villa และ Steven B. Smith ตีความโสเครตีสโดยให้ความสำคัญในฐานะของการเป็นต้นแบบของความเป็นพลเมืองของระบอบประชาธิปไตยเอเธนส์ (Socratic citizenship)

⁵⁴Xenophon. (1990) 'Memoirs of Socrates' *Conversations of Socrates.* Translated by Hugh Tredennick and Robin Waterfield, and edited with new material by Robin Waterfield. Harmondsworth : Penguin Books.,1.2.57-1.3.1.

ในทางกายภาพมาเป็นการทำคลอดทางความรู้ นอกจากนี้เราจะสังเกตได้ถึงการดำเนินชีวิตโสเครตีส การ (เลือกความตาย) ที่จะตายเพื่อจะให้ความตายของตนสื่อความหมาย รวมไปถึงเหตุการณ์ความตายของโสเครตีส ที่ส่งผลต่อความคิดและชีวิตของสานุศิษย์คนสำคัญอย่างเพลโต ที่อาจกล่าวได้ว่าหากโสเครตีสไม่เลือกจบชีวิตตัวเองลงด้วยการดื่มยาพิษ ซึ่งการดื่มยาพิษถือเป็นรูปแบบการลงโทษทางกฎหมายของนครรัฐเอเธนส์จากการตัดสินพิจารณาคดีความของคณะลูกขุนศาลเอเธนส์ เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาและความป่วยไข้ของผู้คนของนครรัฐเอเธนส์แล้ว ก็คงไม่เปลี่ยนแปลงชีวิตของเพลโต คือภายหลังจากการเสียชีวิตของโสเครตีส เพลโตได้ตัดสินใจหันหลังให้กับนครรัฐเอเธนส์ที่เป็นบ้านเกิดของเขา ลงทุนเดินทางไกลไปยังดินแดนอียิปต์และได้ไปศึกษาแนวคิดของไพธาโกรัส ทางตอนใต้ของคาบสมุทรอิตาลี ซึ่งการเดินทางเพื่อไปแสวงหาความรู้ใหม่ช่วยให้เพลโตมีการพัฒนาความรู้ในทางปรัชญาของเขาขึ้นมาอย่างเป็นระบบโดยใช้โสเครตีสเป็นกระบอกเสียงในบทสนทนา⁵⁵

โสเครตีสกับการเลือกรูปแบบในการนำเสนอความรู้

โสเครตีสจึงเป็นนักคิดที่สร้างโลกภายในของมนุษย์ ด้วยการกล้าปฏิเสธวิธีการศึกษาและการแสวงหาความรู้ในรูปแบบของปรัชญาธรรมชาติที่ให้ความสำคัญตั้งแต่กำเนิดของจักรวาล ดาราศาสตร์และโลกในทางกายภาพหรือสรรพสิ่งในธรรมชาติที่อยู่แวดล้อมมนุษย์ เนื่องจากการศึกษาและแสวงหาความรู้ในลักษณะดังกล่าวถูกโสเครตีสพิจารณาว่าไม่อาจตอบคำถามหรือไขข้อสงสัยในเรื่องจิตใจภายในของมนุษย์ได้ ในบทสนทนา ‘Phaedrus’ โสเครตีสให้เหตุผลว่าทำไมตัวเองชอบอยู่ในเมือง มากกว่าเดินทางออกไปชนบทนอกเมือง เนื่องจากชนบทเป็นพื้นที่ซึ่งมีแต่ต้นไม้ ตัวเขาในฐานะผู้แสวงหาความรู้ไม่สามารถศึกษาและเรียนรู้อะไรได้จากมัน จึงไม่มีความน่าสนใจเหมือนกับผู้ที่อยู่อาศัยในตัวเมือง⁵⁶

โสเครตีสจึงเป็นบุคคลที่สร้างให้เกิดความเปลี่ยนแปลง เป็นนักปราชญ์ที่เป็นจุดหักเปลี่ยน (turning point) ครั้งยิ่งใหญ่และสำคัญในประวัติศาสตร์ความคิดและภูมิปัญญาของมนุษยชาติ เหมือนดังที่นักปรัชญาคนสำคัญของโรมันในยุคต่อมาอย่างซีเซโร กล่าวในเชิงอุปมาไว้ว่า โสเครตีสนำปรัชญาหล่นลงจากสวรรค์สู่บ้านเมือง

⁵⁵ ความรู้เริ่มต้นในทางปรัชญาของเพลโตมีผลมาจากการเดินทางไปทางตอนใต้ของอิตาลี ได้พบกับลัทธิไพธาโกเลียน มีรูปแบบและวัตรปฏิบัติของความเป็นชุมชน ขณะที่ความเคร่งครัดและความมีวินัยได้มาจากรูปแบบของสังคมนครรัฐสปาร์ต้า (โปรดดู R.M. Hare. Plato in Greek Philosophers : Socrates, Plato, and Aristotle. Oxford : Oxford University Press.

⁵⁶ Plato. (2002) Phaedrus : A new translation by Robin Waterfield. Translated with an Introduction and Notes by Robin Waterfield. Oxford : Oxford University press : 230d-e. บทสนทนา Phaedrus เป็นบทสนทนาเดียวที่เพลโตให้โสเครตีสสนทนาโดยใช้ฉากนอกกำแพงเมือง

และบ้านเรือนของผู้คน นับตั้งแต่โสเครตีสเกิดความสำคัญและความสนใจในเรื่องของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างตัวบุคคลกับโลกภายในหรือจิตใจของผู้คน รวมไปถึงการอยู่อาศัยร่วมกับผู้อื่นในชุมชนการเมือง ซึ่งจะต้องหันมาให้ความสนใจกับเรื่องของการกำหนดเกณฑ์ รูปแบบ การวางหลักการ ซึ่งก็คือความรู้ในการให้คุณค่าในเรื่องของการมีชีวิตที่ดี ผ่านการพิจารณาทางด้านคุณธรรม (virtue) ความดี (good) ความยุติธรรม (justice) ไปจนถึงเรื่องของความสวยงาม (beautiful)

นิยามและความหมายของความเป็นการเมืองผ่านโลกทัศน์ของนักปรัชญากรีกโบราณตั้งแต่โสเครตีส เพลโตและอริสโตเติลใช้ ‘ความรู้และปัญญา’ เป็นเกณฑ์ในการวัด คัดแยกและแบ่งแยกผู้คนในชุมชนการเมือง ตั้งแต่การปฏิบัติหน้าที่ การรู้จักบทบาทตัวเอง เพื่อนำไปสู่การจัดระบบและระเบียบทางชุมชนการเมือง (hierarchical community) และเกิดความยุติธรรมตามมา เนื่องมาจากการเชื่อมโยงความรู้เข้ากับคุณธรรมหลักต่างๆ นับตั้งแต่โสเครตีสได้แยกกิจกรรมทางปัญญาออกจากกิจกรรมอื่น บนความแตกต่างระหว่างนักปรัชญากับมนุษย์ทั่วไป อยู่ที่เป็นบุคคลที่มีความฉงนและสงสัยอยู่เสมอ (wonder and puzzle) โดยโสเครตีสเชื่อว่าหากเรามีความฉงนและสงสัยสรรพสิ่งต่างๆทำให้เราไม่รู้ (ignorance) ความไม่รู้จึงเป็นสิ่งที่กระตุ้นเราไปสู่การแสวงหาความรู้⁵⁷

จิตวิญญาณและการได้มาถึงความรู้

การเมืองแห่งความรู้ ซึ่งความรู้ในความหมายของนักปรัชญาการเมืองกรีกโบราณคือ การรู้จักตนเอง (know thyself) เป็นคติพจน์มาจากมหาวิหารเดลฟี มีนัยบ่งบอกถึงความรู้ ปัญญาและความสุขผ่านการที่บุคคลรู้จักควบคุมตนเองผ่านการปกครองตัวเอง โดยจะปกครองตนเองได้นั้นบุคคลผู้นั้นต้องผ่านมาทางจิตวิญญาณโดยให้ส่วนที่เป็นความรู้ มีอำนาจสูงสุด ด้วยการปกครองจิตวิญญาณส่วนอื่นๆซึ่งได้แก่ส่วนของความกล้าหาญและส่วนของความอยากหรือกิเลสตัณหา มีปรากฏในบทสนทนา ‘Phaedo’ ทางด้านเพลโตให้โสเครตีสสนทนากับ ‘Cebes’ ในเรื่องของจิตวิญญาณว่า

‘เมื่อจิตวิญญาณและร่างกายอยู่ด้วยกัน ธรรมชาติมีการบัญชาให้ฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ได้ปกครอง ถูกปกครองอีกฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ปกครอง เป็นเจ้านาย สิ่งเหล่านี้ก็เหมือนกับเทพเจ้า (the divine) และมนุษย์ (the mortal) ใช่หรือไม่ ท่านคิดว่าธรรมชาติของเทพเจ้าคือการปกครองและเป็นผู้ชี้แนะ ขณะที่มนุษย์เป็นผู้ได้ปกครอง ถูกปกครอง

⁵⁷ Aristotle. (2001) ‘Metaphysics’ 982b-983a in The Basic Works of Aristotle. Edited by Richard McKeon. New York: The Modern Library.

ใช่หรือไม่...แน่นอนว่าจิตวิญญาณก็เหมือนกับเทพเจ้า ร่างกายก็เป็นเหมือนกับมนุษย์...จิตวิญญาณส่วนใหญ่ก็เหมือนกับเทพเจ้า มีเป็นอมตะ มีปัญญา สร้างให้เกิดความเป็นเอกภาพและไม่เสื่อมสลายยังคงสภาพเดิมอยู่เสมอ ขณะที่ร่างกายคือมนุษย์ เป็นปุถุชนคนธรรมดา มีความหลากหลายของรูปแบบ แต่เสื่อมสลายและไม่อาจคงสภาพเดิม'⁵⁸

ปรัชญาของโสเครตีสจึงเป็นความรู้ที่ให้จิตวิญญาณในส่วนที่เป็นปัญญา สามารถเข้าถึงความรู้ในรูปของแบบ (Form) เป็นความรู้ที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลง ดำรงอยู่อย่างถาวรแตกต่างไปจากความรู้ที่ได้มาหรือเข้าถึงด้วยการใช้ผัสสะที่เปลี่ยนแปลง ไม่น่าเชื่อถือและไม่มีความแน่นอน ซึ่งมาจากธรรมชาติที่ต้องอยู่ภายใต้ข้อกำหนดและเงื่อนไขจากตัวบุคคล เวลาและสถานที่ การใช้ผัสสะการรับรู้ (senses) นอกจากไม่น่าเชื่อถือแล้ว มันยังมีความต้องการที่ไม่มีที่สิ้นสุดซึ่งความต้องการ ความกลัวดังที่เกิดและดับไปเหล่านี้ขัดขวางและเป็นอุปสรรคไม่ให้บุคคลเข้าถึงความรู้ที่แท้จริงได้ ผัสสะและร่างกายเป็นสาเหตุที่นำมนุษย์ไปสู่ความขัดแย้งเหมือนที่เพลโตให้โสเครตีสพูดถึงว่า

‘ผัสสะสร้างให้เราเกิดความต้องการ ความอยากปรารถนา ความกลัว มายาคติทุกประเภทและสิ่งทีปราศจากสาระเสียเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ในความจริงและที่ปรากฏไม่เคยมีความคิดประเภทใดที่ถือกำเนิดมาจาก (การรับรู้) ร่างกาย มีเพียงแต่ร่างกายและความต้องการของมันทำให้เกิดสงคราม ความขัดแย้งและการรบราฆ่าฟันกัน ศึกลงครามทั้งหลายมีสาเหตุมาจากความต้องการที่จะครอบครองความมั่งคั่ง ร่างกายและการที่เราตามใจมันคือสิ่งที่ทำให้เราต้องตกเป็นทาสมัน...และเป็นสิ่งที่เป็อุปสรรคให้มนุษย์เข้าไม่ถึงปัญญา’⁵⁹ ความรู้ในเชิงที่ว่าวิญญาณเองมีความแตกต่างไปจากร่างกาย (body) ตั้งแต่ร่างกายเองเป็นที่กักขัง เป็นสถานที่อยู่อาศัยชั่วคราวของจิตวิญญาณในช่วงที่บุคคลยังมีชีวิตอยู่ ร่างกายเกิดการเนาเปื่อยสูญสลายไปตามกาลเวลา ตรงกันข้ามกับวิญญาณที่เมื่อปลดปล่อยตัวเองออกจากร่างกายแล้วก็มีความเป็นอมตะ (immortality) หรือความกลัวความตายนามมนุษย์มาสู่ความรู้ในความเป็นอมตะ ความตายจึงถูกนักปรัชญาและผู้เป็นศาสดาอธิบายว่า เป็นเพียงช่วงระยะเวลา ‘การเปลี่ยนผ่านของวิญญาณ’ (transformative) เพื่อไปสู่โลกอื่น หรืออาจเป็น ‘กระบวนการของเปลี่ยนรูปเปลี่ยนร่าง’ (reincarnation/metempsychosis) เหมือนอย่างทีโสเครตีสบรรยายไว้ในบทสนทนา ‘Apology’ ว่า ‘ความตายเป็นสิ่งที่น่าชื่นชม มันอยู่ระหว่างสองสภาวะ อย่างแรกความตายเป็นสิ่งที่ไม่มีอะไรเลย

⁵⁸Plato. (1999) Phaedo. Translated with an Introduction and Notes by David Gallop. Oxford : Oxford University Press : 80A-B.

⁵⁹Plato. Phaedo : 66C-D.

ไม่มีการรับรู้ในสิ่งใดเลย หรือมันเป็นสิ่งที่เราพูดกันมาว่าความตายคือการเปลี่ยนแปลงและการเปลี่ยนที่วิญญาณ จากอีกที่นี้ไปสู่อีกที่หนึ่ง⁶⁰

ส่วนการกล้าเผชิญหน้ากับความตายอย่างกล้าหาญด้วยสติปัญญาของโสเครตีสมาจากความคิดที่คาดหวังไว้เป็นอย่างดีว่า มีอนาคตที่รอคอยมนุษย์อยู่ภายหลังจากความตาย⁶¹ ความตายนำมนุษย์ไปสู่การเกิดใหม่ มีชีวิตใหม่เป็นครั้งที่สอง (second existence)⁶² เหมือนอย่างทีโสเครตีสอธิบายถึงชีวิตหลังความตายในดินแดนนรกภูมิ หรือ ‘Hades’⁶³ และเป็นกิจกรรมของนักปรัชญาที่ต้องปลดปล่อยวิญญาณให้เป็นอิสระหรือแยกมันออกจากร่างกาย⁶⁴ ซึ่งในความหมายของโสเครตีสปรัชญาก็คือการดูแลจิตวิญญาณ เนื่องจากจิตวิญญาณเป็นเพียงสิ่งเดียวที่จะเข้าถึงความรู้ ความจริง ความสวยงามและความยุติธรรมหรือโลกของแบบได้ รวมไปถึงความสามารถในการรับมือและเผชิญหน้ากับความตายอย่างกล้าหาญและมีความสุข

ความตายของโสเครตีสกับกำเนิดของปรัชญาการเมือง

ความตายของโสเครตีสมาจากการพิจารณาตัดสินคดีของศาลลูกขุนเอเธนส์ ว่าเขามีความผิดด้วยข้อกล่าวหาที่มีพฤติกรรมที่สร้างความเสื่อมเสียให้แก่เยาวชน (corrupt the youth) ร่วมกับการปลุกฝังสร้างค่านิยมใหม่ในเรื่องของความเชื่อ (new piety) ส่วนทางด้านของโสเครตีสเองไม่อาจที่จะใช้คำพูดเพื่อแก้ต่างคดี (defence speech) เพื่อให้คณะลูกขุนเกิดความเห็นด้วยคล้อยตาม ในอีกแง่มุมหนึ่งโสเครตีสไม่ใช้รูปแบบทางวาทศิลป์ (rhetoric) มาเป็นเครื่องมือของการพูดเพื่อโน้มน้าวชักจูง (persuasion) ซึ่งเป็นสิ่งที่เขาปฏิเสธมันมา แต่โสเครตีสจงใจเลือกที่จะใช้ความรู้ (knowledge) หรืออยู่ในรูปของการสนทนา (dialectic) มากล่าวต่อหน้าคณะลูกขุนเพื่อแก้ข้อกล่าวหาและให้ความรู้ ให้การศึกษาที่ถูกต้องแก่ผู้ฟังจำนวนมาก⁶⁵

⁶⁰Plato. (1997) Apology. In Plato : Complete Works. Edited, with Introduction and Notes, by John M. Cooper. Associate Editor D.S. Hutchinson. Indianapolis : Hackett Publishing Company : 40C-D. ยังมีเนื้อหาในทำนองใกล้เคียงกันในบทสนทนา Phaedo : 64A.

⁶¹Plato. Phaedo : 63C.

⁶²Numa Denis Fustel de Coulanges. (2006) The Ancient City. New York: Dover Publications, Inc.,p.15

⁶³โปรดดูการเดินทางของจิตวิญญาณในดินแดนนรกภูมิได้ในบทสนทนา The Republic ในเล่มที่สิบว่าด้วยปรณัมของเออร์ (myth of Er)

⁶⁴Plato. Phaedo : 67D.

⁶⁵ความแตกต่างระหว่างรูปแบบวิภาษวิธี (dialectic) กับวาทศิลป์ (rhetoric) แบ่งเป็นเรื่องของเป้าหมาย (purpose) วิภาษวิธีต้องการทดสอบความถูกต้องในการถกเถียง ส่วนวาทศิลป์เป็นการปกป้องความคิดของตนเอง เรื่องของผู้ปฏิบัติใช้ (practitioner)

ทางฝ่ายของลูกขุนที่มีจำนวนมากต้องการฟังถ้อยคำที่โสเครตีสใช้แสดงเพื่อชักจูงโน้มน้าวให้ตัวเขาเองพ้นจากข้อกล่าวหา ฝ่ายลูกขุนไม่ได้สนใจว่าสิ่งที่โสเครตีสกล่าวออกมานั้นเป็นความรู้หรือความจริงแต่อย่างไร ประเด็นในข้างต้นอาจนำมาวิเคราะห์ที่ได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของความล้มเหลวของโสเครตีส⁶⁶ โสเครตีสเลือกที่จะปฏิบัติหน้าที่ในฐานะของนักปรัชญา (philosopher) ผู้ถือความรู้มาก่อนความคิดเห็นไม่เหมือนอย่างกับฝ่ายนักพูดหรือนักวาทศิลป์และกลุ่มโซฟิสต์ (sophists) ที่มีความสามารถปรับเปลี่ยนให้ความคิดเห็นไหลไปตามบริบทและสถานการณ์รวมถึงตัวผู้ฟัง ซึ่งตัวของความเป็นนักปรัชญาเองนั้นร่วมหลงใหลอยู่กับความรู้ที่สากลหรือมีความเป็นนิรันดร์ (eternal idea/idea of ideas) มีชีวิตในแบบของการแสวงหาสิ่งที่สมบูรณ์แบบ ที่ชีวิตในโลกนี้อาจจะ让他ไม่ได้ จึงต้องไปหาในชีวิตภายหลังความตายผ่านจิตวิญญาณที่เป็นอมตะ โสเครตีสจึงตั้งใจเลือกความตายเพื่อให้ความรู้และตัวเขาเองปรากฏอยู่เป็นอมตะ ในขณะที่การลงโทษตัดสินประหารชีวิตและความตายของโสเครตีสอาจเป็นเหตุการณ์ที่สะท้อนถึงเรื่องความขัดแย้ง การปะทะกันไปจนถึงการให้ความสำคัญแก่สิ่งที่แตกต่างกันระหว่างนักปรัชญากับชาวเมืองหรือผู้คนส่วนใหญ่ของชุมชนการเมือง อย่างเช่นนักปรัชญาสนใจและให้ความสำคัญกับความรู้และสิ่งที่อยู่เหนือเกินไปกว่าการรับรู้ผ่านร่างกายหรือผัสสะ รวมไปถึงการหันกลับมาตั้งคำถามกับการยึดใช้อยู่กับอายตนะ ขณะที่ผู้คนส่วนใหญ่ให้ความสนใจอยู่กับเรื่องของความสุขจากทางร่างกายและวัตถุ มัวแต่สะสมแสวงหาเงินทองแต่ละเลยเรื่องของคุณธรรม ความดีและความถูกต้อง ใช้ชีวิตส่วนใหญ่ยึดอยู่กับความเชื่อมากกว่า การตั้งคำถามเกิดความสงสัยเพื่อที่จะแสวงหาความรู้ที่แท้จริง ความขัดแย้งทางความคิดถึงขั้นที่ทางฝ่ายของชาวเมืองที่มักจะเป็นอริยีนอยู่คนละฝั่งกับนักปรัชญาพร้อมที่จะลงทัณฑ์และถึงขั้นหยิบยื่นความตายให้กับนักปรัชญาอยู่เสมอ หากทางฝ่ายนักปรัชญาไปทำลายความเชื่อ โดยประเด็นความขัดแย้งระหว่างนักปรัชญากับผู้คน

วิชาวิธีต้องเป็นผู้เชี่ยวชาญทางด้านทำให้เหตุผล ส่วนวาทศิลป์พลเมืองทั่วไป เรื่องของวิธีการ (method) วิชาวิธีใช้วิธีการตั้งคำถามและตอบ ส่วนวาทศิลป์ใช้การพูด (speech) ประเด็น (issue) ที่วิชาวิธีสนใจเป็นเรื่องทั่วไป ส่วนวาทศิลป์เป็นประเด็นเฉพาะ ส่วนเรื่องของผู้ฟัง (audience) วิชาวิธีเป็นคนกลุ่มเล็ก ส่วนวาทศิลป์พูดต่อหน้าคนจำนวนมาก ส่วนการพิสูจน์ความถูกต้อง (proof) วิชาวิธีใช้การโต้เถียง ส่วนวาทศิลป์ใช้ทั้งการโต้เถียง บุคลิกและอารมณ์ (ผู้สนใจโปรดดูรายละเอียดได้ใน James A. Herrick. *The History and theory of Rhetoric : An Introduction*. 6th edition. New York : Routledge.

⁶⁶บทสนทนา Apology เป็นบทสนทนาเดียวที่ทางโสเครตีสสนทนากับผู้ฟังจำนวนหลายคน ประเด็นที่มีความน่าสนใจคือการพูดกับคนหมู่มากหรือการพูดกับสาธารณะชนนั้นมีรูปแบบและใช้วิธีการที่มีความแตกต่างไปจากการสนทนาที่เกิดขึ้นกับคู่สนทนาเพียงแค่นคนเดียวหรือแค่เพียงไม่กี่คนเท่านั้น ที่เรียกว่าศิลปะของวิพากษ์วิธี (art of dialectic) ขณะที่การพูดท่ามกลางคนหมู่มากดำเนินผ่านศิลปะในเชิงสุนทรพจน์เพื่อเป้าหมายในการโน้มน้าวและชักจูงผู้ฟังให้มีความคิดเห็นด้วยคล้อยตามผู้พูด (political art of speech)

ส่วนใหญ่ได้พัฒนาจนกลายเป็นจารีตให้กับปรัชญาการเมืองอย่างน้อยก็ตลอดในยุคช่วงปรัชญาการเมืองยุคคลาสสิก⁶⁷

บทสนทนาของเพลโตซึ่งประกอบด้วย ‘Apology’ ‘Crito’ ‘Euthyphro’ และของซีโนฟอน (Xenophon) อย่าง ‘Memoirs of Socrates’ ในลักษณะเสนอภาพลักษณ์ของโสเครตีสตั้งแต่การดำเนินชีวิตทั่วไปในแบบเรียบง่ายเพื่อให้เกิดความต้องการปรุ้งแต่งน้อยที่สุด รู้จักรับผิดชอบทำหน้าที่ของการเป็นพลเมืองและดำรงตนในฐานะบุคคลผู้ใช้และอุทิศชีวิตให้กับปรัชญามุ่งแสวงหาความรู้ เมื่อรู้แล้วก็ยังอุสาหมีน้ำใจเอื้อเพื่อส่งผ่านความรู้ไปยังบุคคลอื่นๆ ทั้งผู้ที่อยู่ใกล้ชิดและบุคคลอื่นๆที่โสเครตีสพบเห็นอย่างไม่เลือกหน้า⁶⁸ ภาพลักษณ์ของโสเครตีส (figure of Socrates) ผ่านคำอธิบายของซีโนฟอน เมื่อเปรียบเทียบกับโสเครตีสในบทสนทนาของเพลโต บทบาทและพันธกิจของการเป็นนักปรัชญาของเขาไม่ได้ตั้งอยู่บนฐานแนวคิดที่เป็นนามธรรมหรือในรูปของทฤษฎีที่มีเนื้อหาอยากแก่ความเข้าใจ โสเครตีสในบทบาทของนักปรัชญา คือสิ่งปกติที่พบเห็นได้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน มีความเป็นอยู่ที่มีปฏิสัมพันธ์เป็นปกติกับผู้คนผ่านการสนทนา พูดคุยเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ซึ่งการดำเนินชีวิตในแบบปกติทั่วไปของโสเครตีสเองเป็นสิ่งที่มีความเรียบง่าย (fully simple life) มีระเบียบ วินัยและคุณธรรม ใช้ชีวิตอย่างรู้เท่าทันกิเลสตัณหา อยู่กับตัวตนที่เหนือกว่าซึ่งเป็นตัวตนทางจิตวิญญาณ โสเครตีสจึงอยู่ในฐานะตัวแบบการมีและใช้ชีวิตในทางปัญญา มีความรู้ นำ (philosopher as a way of good life) นอกจากนี้กิจกรรมในทางปัญญาของโสเครตีสก็เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงการดูแลตนเอง (care of the self) ที่เชื่อมโยงไปสู่การดูแลบุคคลอื่น (care for the others) ที่ต่อมานักปรัชญาคนสำคัญของกลุ่มสโตอิกในช่วงโรมันอย่างเซเนกา (Seneca) กล่าวว่า หากต้องการให้ตัวเองมีชีวิตอยู่ (ที่ดี) ก็จะต้องมีชีวิตอยู่เพื่อผู้อื่นด้วย

พฤติกรรมและการปฏิบัติตนของโสเครตีสที่ได้รับการบันทึกทั้งจากสานุศิษย์และเพื่อนอย่างเพลโตและซีโนฟอน สะท้อนถึงความคิดทางปรัชญาของโสเครตีส โดยเฉพาะอย่างยิ่งความคิดทางการเมือง หรือความรู้ทางการเมืองในรูปแบบของปรัชญาการเมือง ซึ่งเป็นความรู้ที่ทำให้โสเครตีสต้องทะเลาะกับชาวเอเธนส์ เฉพาะอย่างยิ่งกับคนส่วนใหญ่ที่ถือกฎหมายในสถานะของลูกขุน ตัดสินคดีความนำมาสู่การตัดสินลงโทษโสเครตีสด้วยการดื่มยาพิษ ‘hemlock’ เป็นเหตุการณ์นำไปสู่การจบชีวิตของโสเครตีส แต่ก็ยังเป็นจุดเริ่มต้นตำนานของโสเครตีสเองและ

⁶⁷ อริสโตเติลก็เป็นหนึ่งในนักปรัชญาที่ขัดแย้งกับความคิดของชาวเอเธนส์ แต่เขาเลือกที่จะหลบหนี

⁶⁸ การสนทนาเพื่อตรวจสอบความรู้และคุณธรรมของพลเมืองชาวเอเธนส์ของโสเครตีส อาจนำไปเปรียบเทียบกับพระพุทธรเจ้าที่อยู่ร่วมสมัยกัน ภายหลังจากที่พระองค์ให้ตรัสรู้และตัดสินใจเดินทางออกไปเผยแผ่ธรรมแก่บุคคลต่างๆ ส่วนความแตกต่างน่าจะอยู่ที่โสเครตีสจบลงที่การถูกตัดสินลงโทษให้ดื่มยาพิษ แต่พระพุทธรเจ้าไม่ต้องเจอชะตากรรมเดียวกับโสเครตีส

ความรู้ที่ผู้อื่นเขียนถึงโสเครตีสในฐานะต้นแบบของความเป็นนักปรัชญา ส่วนในกรณีของเพลโตคือตัวอย่างที่ดีที่สุดที่ได้รับแรงบันดาลใจจากโสเครตีส

อิทธิพลของโสเครตีสที่ส่งผ่านมาถึงอริสโตเติล หากความไม่รู้จะต้องเริ่มต้นด้วย ‘ความรู้ในความไม่รู้’ คือ การที่บุคคลผู้นั้นกำลังตกอยู่ในสภาวะฉงนสงสัย (wonder/puzzle) ไม่อาจเข้าใจ มีคำอธิบายหรือคำตอบต่อสิ่งที่ตนเองกำลังเผชิญหน้าอยู่ การที่บุคคลตระหนักได้ถึง ‘ความไม่รู้’ (ignorant) จึงเป็นสิ่งที่ป็นจุดเริ่มต้นและมีความสำคัญที่ทำให้บุคคลแสวงหาความรู้ ซึ่งก็คือจุดเริ่มต้นของการคิดในเชิงปรัชญาที่ติดตามมาด้วยการแสวงหาความรู้⁶⁹

นอกเหนือไปจากลักษณะของรูปแบบและการมีชีวิตอยู่เพื่อความรู้และคุณธรรมของโสเครตีสแล้ว บทสนทนาข้างต้นมีเนื้อหาความรู้ว่าด้วยเรื่องของการเชื่อฟังและปฏิบัติตามกฎหมาย (political obligation) แต่หากกฎหมายและผู้ใช้อำนาจไม่มีความชอบธรรม ผู้ใช้ปกครองก็มีสิทธิที่จะไม่เชื่อฟัง (civil disobedience) เรื่องของการปฏิบัติศาสนกิจและความศรัทธาให้ความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (piety) การตั้งคำถามเพื่อนำไปสู่ความเข้าใจและพัฒนาตนเองและความรู้ที่เกี่ยวข้องกับความตาย

โสเครตีสกล่าวเน้นถึงเรื่องคุณธรรมที่สำคัญคือ ‘การรู้จักตนเอง’ และ ‘การมีชีวิตที่ปราศจากการตรวจสอบ คือการมีชีวิตที่ปราศจากคุณค่า’ มันคือคุณสมบัติเฉพาะของการเป็นมนุษย์และเพื่อการเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ขึ้นไปอีก นั่นหมายความว่ามนุษย์เราเป็นสัตว์ประเภทเดียวที่มีสำนึกในขีดจำกัดของความรู้ (limit of knowledge) คือรู้ว่าตัวเองรู้และรู้ว่าตัวเองไม่รู้ มีความเข้าใจในเรื่องของการแยกแยะความรู้ (value judgement) ในลักษณะที่รู้ว่าความรู้ประเภทไหนที่สามารถทำให้ผู้นั้นมีความสุข มีชีวิตที่ดี ใช้ความรู้เพื่อนำพาและแก้ปัญหาชีวิตอีกทั้งช่วยเหลือเป็นประโยชน์ต่อสังคมการเมือง ในอีกด้านหนึ่งก็คือรู้ว่าความรู้หรือสิ่งที่รู้สามารถสร้างความทุกข์และทำอันตรายให้เกิดขึ้นแก่กับตนเองและสังคมการเมือง การสำนึกถึงขีดจำกัดของความรู้ยังมีนัยสำคัญส่งผลให้เจ้าของความรู้ต้องหันมาตรวจสอบ เกิดความสงสัยตามมาด้วยการตั้งคำถาม ตกอยู่ในสภาวะที่ไม่แน่ใจ ไม่ไว้วางใจกับความรู้ที่ตนเองมีอยู่ เพื่อจะได้ทำการแก้ไข และหาความรู้เพิ่มเติมหรือไปสู่ความรู้ที่เหนือกว่า ดีกว่าความรู้เดิม (ascending to real knowledge) ซึ่งเป็นการดำเนินควบคู่ไปกับการยกระดับของตัวตนที่พบเห็นได้เป็นเรื่องปกติในความเชื่อและคำสอนทางศาสนาต่างๆ ที่เน้นให้ละเว้นไม่ยึดติดและทำลายตัวตนในทางโลกหรือร่างกายเพื่อที่จะเข้าสู่ตัวตนที่เหนือกว่า สูงกว่าและดีกว่าได้แก่ตัวตนทางจิตวิญญาณ เช่นเดียวกัน

⁶⁹ การรู้ตัวเองว่ายังไม่รู้ของโสเครตีส ส่งอิทธิพลต่อนักปรัชญาคนสำคัญของยุคคลาสสิกคืออริสโตเติล ได้อธิบายความต้องการความรู้ของมนุษย์ใน Metaphysics แต่อริสโตเติลย้อนกลับไปไกลกว่าโสเครตีส มาจากการที่ผู้คนมีความไม่รู้ในโลกธรรมชาติและกายภาพ พยายามแสวงหาความรู้และคำตอบภายใต้คำอธิบายในรูปแบบเทพปกรณัมมาก่อน

กับการยกระดับตัวเองในทางความรู้ของโสเครตีส (Socratic hierarchy of values) ความดีสูงสุดคือความดีทางด้านจิตวิญญาณ (spiritual goods) ตามมาด้วยการมีสุขภาพร่างกายที่ดี (physical goods) และเรื่องของการมีทรัพย์สินเงินทองและความมั่งคั่งทางวัตถุ (external goods) ถูกโสเครตีสจัดให้อยู่ในระดับต่ำสุด⁷⁰

บทสนทนา Apology

เสียชีวิตแต่ไม่อาจเสียสัจและความรู้ที่นำผู้รู้ไปสู่ความตาย

บทสนทนา Apology พิจารณาจากภายนอกเป็นเรื่องการแก้คดีข้อกล่าวหา (apologia/defence speech) ของโสเครตีสต่อหน้าศาลลูกขุนเอเธนส์⁷¹ ในข้อกล่าวหาการมอมเมาเยาวชนด้วยความเชื่อที่ผิด (corrupting the youth) และทำให้หันไปบูชาเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใหม่จนไม่ศรัทธาในความเชื่อเดิม (impiety) ส่วนเนื้อหาหลักและลงไปในรายละเอียดของบทสนทนาคือ การดำเนินชีวิตในทางปัญญาซึ่งคือชีวิตของนักปรัชญา (philosophy as a way of life) การชี้แจงให้เห็นถึงการปฏิบัติหน้าที่ในฐานะของการเป็นนักปรัชญาของโสเครตีสผ่านรูปแบบกิจกรรมการสนทนาเพื่อตรวจสอบ และทราบถึงความคิดและเปลี่ยนแปลงให้บุคคลที่เขาสนทนาด้วย เกิดความรู้ขึ้นมา ซึ่งเป็นความรู้ในเรื่องของคุณธรรม ส่วนคุณธรรมที่โสเครตีสเน้นให้ความสำคัญ คือการรู้จักตนเองในเรื่องของจิตวิญญาณในฐานะเป็นความรู้ที่มีความสำคัญ และเป็นความรู้หลักสำหรับโสเครตีสที่เขาต้องการให้คู่สนทนาเข้าถึงความรู้ดังกล่าว โดยทางด้านของโสเครตีสระบุไว้อย่างชัดเจนว่า

‘ท่านผู้ประเสริฐทั้งหลาย พวกท่านคือชาวเอเธนส์ เมืองที่ยิ่งใหญ่และมีชื่อเสียงทางด้านสติปัญญาและความเข้มแข็ง พวกท่านไม่เกิดความรู้สึกละอายในเรื่องที่มีเงินทองมากมายมหาศาล มีชื่อเสียงและเกียรติยศ แต่กลับไม่ดูแลไม่มีความคิดในเรื่องของความรู้จักพอประมาณ (prudence) และความจริงและทำอะไรที่จะให้จิตวิญญาณมุ่งไปสู่ความเป็นเลิศ หากเกิดมีผู้ใดที่เกิดการโต้แย้งและยืนยันว่าตนเองให้ความสำคัญกับเรื่องการดูแลจิตวิญญาณ ข้าพเจ้าจะไม่อนุญาตให้บุคคลผู้นั้นเดินจากข้าพเจ้าไปและตัวข้าพเจ้าเองก็ยังไม่เดินจากเขาไปด้วย ข้าพเจ้าจะตรงเข้าไปสนทนา ตรวจสอบและทดสอบเขาทันที ถ้าหากข้าพเจ้าพบว่าเขาไม่ได้มีคุณธรรมใดๆอยู่เลย แต่กลับพูดว่าตนเองมี ข้าพเจ้าก็จะตำหนิเขา พูดอธิบายกลับไปว่าเขาพิจารณาให้คุณค่าเพียงน้อยนิดกับสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งยวด แต่กับสิ่งที่ไร้คุณค่ากลับไปให้ความสำคัญอย่างมากแก่มัน ข้าพเจ้าจะปฏิบัติใน

⁷⁰โปรดดูบทสนทนา Apology :

⁷¹เป็นที่น่าสังเกตถึงบทสนทนา ‘Apology’ เป็นเพียงบทสนทนาเดียวที่เพลโตให้โสเครตีสดำเนินการสนทนากับคนหมู่มากหรือเหล่าลูกขุน

ลักษณะดังกล่าวนี้แก่ทุกคนที่ข้าพเจ้าได้พบ ไม่ว่าจะหนุ่มหรือแก่ ชาวเมืองเอเธนส์หรือชาวต่างชาติ แต่อาจจะมากกว่ากับพลเมืองชาวเอเธนส์เฉกเช่นเดียวกันกับบุคคลผู้มีความใกล้ชิดสนิทสนมกับข้าพเจ้า’⁷²

ความรู้ที่โสเครตีสให้ความสำคัญสูงสุดคือความรู้จักตนเอง แต่การที่บุคคลจะรู้จักตนเองได้นั้นบุคคลผู้นั้นจะต้องเริ่มต้นที่รู้จักการตรวจสอบตนเองเสียก่อน เหมือนคำพูดที่โสเครตีสกล่าวต่อหน้าศาลลูกขุนจนกลายมาเป็นคำพูดที่จดจำกันเป็นอย่างดีว่า สำหรับมนุษย์ชีวิตที่ปราศจากการตรวจสอบ ถือเป็นชีวิตที่ไม่มีคุณค่าแก่การดำรงอยู่⁷³ ต่อมาโสเครตีสเชื่อมโยงการรู้จักการตรวจสอบตนเองกับความรู้ว่า

‘ข้าพเจ้านั้นมีความชาญฉลาดกว่าผู้คนที่ทั้งหลาย อันเนื่องจากพวกเขาไม่รู้จักสิ่งที่สูงส่งและดี (noble and good) แต่กลับคิดว่าตนเองรู้บางสิ่งบางอย่าง ขณะที่เขาเหล่านั้นไม่รู้อะไรเลย ส่วนข้าพเจ้า ข้าพเจ้าไม่รู้และไม่กลับคิดว่าตนเองรู้ ข้าพเจ้าจึงมีแนวโน้มที่จะมีความชาญฉลาดกว่าบุคคลเหล่านี้ เนื่องจากในเรื่องใดๆ ก็ตามที่ข้าพเจ้าไม่รู้ ข้าพเจ้าก็ไม่คิดว่าตนเองรู้’⁷⁴

โสเครตีสมีความเชื่อมั่นและยืนยันถึงความถูกต้องและความดีงาม ในสิ่งที่ตัวเองคิดและปฏิบัติต่อชาวเอเธนส์ พร้อมกล่าวย้ำต่อเหล่าลูกขุนว่า ตนเองยินดีเสียสละชีวิตมากกว่าที่จะให้เลิกสั่งสอนให้ความรู้และปฏิบัติเพื่อตรวจสอบความรู้ของชาวเอเธนส์ โสเครตีสจึงเป็นมนุษย์ประเภทที่เรียกได้ว่า ไม่ยอมเพิกเฉยและทนไม่ได้ต่อความไม่รู้ของผู้อื่น เขาประกาศยอมตายเสียดีกว่าไม่ได้มีและใช้ชีวิตตามที่ตนเองต้องการ และพิจารณาอย่างรอบคอบว่าสิ่งที่ตนเองปฏิบัติกับคนอื่นนั้นมีความถูกต้องชอบธรรมแล้ว ต่อมาโสเครตีสได้กล่าวในเชิงอุปมาและเสียดสีความตายที่จะมาถึงตัวเขากับความชั่วร้ายว่า สิ่งไหนเป็นสิ่งที่ผู้คนหลบหนีมันยากกว่ากันว่า

‘ท่านทั้งหลาย ข้าพเจ้าเกิดความคลางแคลงใจว่าฉันไม่ใช่เรื่องยากหรือที่หนีความตาย แต่การหลบหนีความชั่วร้าย (villainy) นี่สิเป็นสิ่งที่มีความยากเย็นกว่า เนื่องจากมันวิ่งเร็วกว่าความตาย ส่วนปัจจุบันนี้ข้าพเจ้าก็เชื่องช้าและแก่ตัวลง ก็คงถูกจับโดยสิ่งที่เชื่องช้ากว่า ในขณะที่ผู้กล่าวหาข้าพเจ้าเนื่องจากพวกเขามีความชาญฉลาดและหลักแหลม ถูกจับตัวโดยสิ่งที่เร็วกว่านั่นคือความชั่วร้าย’⁷⁵

ต่อมาโสเครตีสได้อธิบายเรื่องของความตายให้กับเหล่าลูกขุนศาลเอเธนส์ฟังว่า ความตายนั้นมีสองประเภท อย่างแรกคือไม่มีสิ่งใดเกิดขึ้นมาเลย คือทางฝ่ายผู้ตายไม่มีการรับรู้ถึงความตาย ความตายประเภทแรกนี้จึงเป็นความตายที่ว่างเปล่า ในทำนองที่ว่าตายไปแล้วก็แล้วกันไปไม่ต้องไปคิดมาก เป็นความตายที่เปรียบเสมือน

⁷²Plato. Apology : 23d-30a

⁷³Plato. Apology : 38a.

⁷⁴Plato. Apology : 21d.

⁷⁵Plato. Apology : 39a-b.

การที่บุคคลได้นอนหลับไปอย่างยาวนานโดยปราศจากความฝัน⁷⁶ ไม่มีมิติด้านเวลาของความเป็นกลางคืนและกลางวัน ขณะที่ความตายในประเภทที่สองนั้นความตายคือการรับรู้ได้ถึง การเปลี่ยนแปลงและการย้ายที่ (migration) ของจิตวิญญาณจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง หรืออาจหมายความถึงการเดินทางจากอีกสถานที่หนึ่งไปยังอีกสถานที่หนึ่ง⁷⁷ ซึ่งสถานที่ใหม่ที่จิตวิญญาณเดินทางไปถึงนี้ โสเครตีสได้พรรณนาไว้อย่างน่าประทับใจถึงมันในทำนองที่ว่า ความตายคือการเดินทางไปยังสถานที่ที่เรียกว่า ‘ฮาดีส’ (Hades) สำหรับชาวกรีกโบราณมีความหมายถึง ‘นรกภูมิ’ แต่เป็นสถานที่ที่คนตายมารวมกัน ซึ่งในบทสนทนา Apology ณ ‘ฮาดีส’ ผู้ตายจะได้เจอกับผู้พิพากษาและคำตัดสินที่แท้จริง เพราะจะได้พบกับบุคคลผู้เป็นตำนาน ผู้ยิ่งใหญ่มีชื่อเสียงโด่งดัง อาทิ กษัตริย์ไมโนส (Minos)⁷⁸ ออฟิอุส (Orpheus) โฮเมอร์ เฮสิียดและโอดิสซึส บุคคลเหล่านี้ได้เสียชีวิตไปก่อนหน้าและได้มารวมตัวกันอยู่ ณ นรกภูมิ นับเป็นโอกาสที่ดีของโสเครตีสที่จะได้ใช้ชีวิตอยู่ร่วม มีเวลาพูดคุยสนทนาเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความรู้ไปพร้อมๆ กับการดำเนินการตรวจสอบความรู้ ภูมิปัญญาของบุคคลผู้เป็นตำนานเหล่านั้นว่ามีความรู้จริงหรือแท้จริง เหมือนกับกิจกรรมทางปัญญาที่โสเครตีส เคยลงมือปฏิบัติเพื่อตรวจสอบความเชื่อ ความคิดเห็นของชาวเอเธนส์ในช่วงที่ตัวเขายังมีชีวิตอยู่⁷⁹ ความตายก็ไม่เป็นเรื่องที่มีความน่าเกรงกลัวอีกต่อไป มีหน้าซ้ำกลับเป็นโอกาสที่บุคคลผู้นั้นหาไม่ได้ในช่วงที่ยังมีชีวิต

สังเกตได้ถึงความตายในเบื้องต้นนอกจากจะเป็นสิ่งที่มาปลดปล่อยจิตวิญญาณ ออกจากร่างกายของโสเครตีสแล้ว ความตายยังได้ทำหน้าที่ในฐานะของการนำโสเครตีสไปสู่การเกิดใหม่ แต่เป็นการเกิดใหม่ภายหลังความตายเมื่อวิญญาณแยกออกมาเป็นอิสระจากพันธนาการของร่างกายแล้ว หรือ ‘เกิดภายหลังความตาย’ (born posthumous)⁸⁰ ภายหลังความตายโสเครตีสได้รับการยกย่อง ประทับใจและชื่นชมทั้งในทางความคิดและการดำเนินชีวิตจากทั้งลูกศิษย์ บรรดาคนใกล้ชิด มีการเขียนสร้างทั้งในรูปบทสนทนา ความทรงจำหรือบันทึก

⁷⁶ อาจเป็นเพราะความฝันหรือการฝันเป็นสิ่งที่บอกว่าบุคคลผู้ได้นอนหลับไปนั้นยังมีชีวิตอยู่ คือการตื่นขึ้นจากความฝัน

⁷⁷ Plato. Apology : 40c-d.

⁷⁸ Minos กษัตริย์แห่งเกาะครีต (Crete) ถูกยกย่องเนื่องจากความสามารถในการปราบปรามโจรสลัด

⁷⁹ Plato. Apology : 41a-b.

⁸⁰ เป็นประเด็นที่น่าตั้งข้อสังเกตในเรื่องการประสบความสำเร็จในชีวิตของมนุษย์ ได้รับการชื่นชมและยกย่องจากผู้คนในยุคต่อมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนของนักปรัชญานั้น ไม่นานอนเสมอไปว่าจะต้องได้รับการยกย่อง ชื่นชม มีชื่อเสียงและทรงอิทธิพลทางความคิดในช่วงที่บุคคลผู้นั้นมีชีวิตอยู่ ในกรณีของโสเครตีส คือตัวอย่างที่พิสูจน์ให้เราประจักษ์ว่า ชื่อเสียงและอิทธิพลทางความคิดที่ได้มาและเกิดขึ้นหลังความตายนับกลับทรงอิทธิพลกว่าในช่วงที่ยังมีชีวิต และกลายมาเป็นตัวอย่างให้กับนักคิด นักปรัชญาในรุ่นต่อๆ มา ไม่ว่าจะเป็นทางด้านศาสนาอย่างพระเยซูคริสต์ (Jesus) มาจนถึงนักปรัชญาในช่วงปลายศตวรรษที่สิบเก้าอย่างฟรีดริช นีทเชอ (Friedrich Nietzsche) ที่กล่าวหาญประกาศชะตากรรมของเขว่าเป็น ‘ผู้เกิดหลังความตาย’ (born posthumous)

ชีวประวัติของโสเครตีสขึ้นมาภายหลังความตายของเขา⁸¹ โสเครตีสจบชีวิตทางด้านกายภาพ แต่กลับเกิดใหม่และเป็นอมตะทางด้านความคิดและจิตวิญญาณ โสเครตีสหลังความตายกลับมีชื่อเสียง ได้รับการชื่นชมและผู้คนยึดเป็นแบบอย่างมากกว่าในช่วงที่เขายังมีชีวิตและมีลมหายใจอยู่

บทสนทนา The Republic

ความชาญฉลาดในการชื่นชมกับความร่ำรวยแห่งขราภาพ

ในบทสนทนา The Republic เริ่มต้นขึ้นด้วยการเริ่มต้นด้วยการเชื้อเชิญแกมบังคับโสเครตีสของโพลีมาคัส (Polymarchus) ผู้เป็นบุตรชายของเซฟารุส (Cephalus) เพื่อให้ไปเป็นแขกตามคำสั่งของบิดา บทสนทนาได้แนะนำตัวละครต่างๆที่เฝ้ารอการเดินทางมาของโสเครตีสอยู่ ณ บ้านพักของเซฟารุส⁸² เซฟารุสชายชราผู้มีฐานะมั่งคั่ง ภายหลังจากที่ได้ใช้ชีวิตในทางโลกมาจนอิมหน้าสำราญแล้ว เซฟารุสได้ย่างเข้าสู่วัยชราที่เริ่มที่จะตระหนักถึงข้อจำกัดของการมีชีวิต ด้วยธรรมชาติของวัยทำให้เกิดการสลับในเรื่องของความร่ำรวยในทางโลกหันมาสู่ความสงบสุขทางจิตใจเป็นสิ่งที่เซฟารุสกำลังสนใจ การเชื้อเชิญโสเครตีสมาเป็นแขกเพื่อการสนทนาแสวงหาความรู้ทางด้านจิตวิญญาณจึงเป็นสิ่งที่เซฟารุสหวังว่าจะได้คำแนะนำที่ดีจากทางด้านโสเครตีส

หลังจากการมาถึงของโสเครตีสทางด้านเซฟารุส ในฐานะเจ้าของบ้านออกมาให้การต้อนรับโสเครตีส ทั้งสองเริ่มสนทนาทักทายด้วยการไต่ถามเรื่องสารทุกข์สุขดิบและวกเข้ามาในเรื่องของวัยชรา ซึ่งตรงกับช่วงชีวิตของเซฟารุสจึงเป็นสิ่งที่ตัวเขาเองมีประสบการณ์โดยตรง ด้านของโสเครตีสเองรู้สึกยินดีในโอกาสที่ได้เจอกับเซฟารุส เนื่องจากการได้สนทนากับคนชรา คือการได้เรียนรู้จากผู้มีประสบการณ์ต่างๆมาก่อนหน้า อุปมาการเหมือนกับการมีชีวิตกับถนนที่เราจะต้องใช้สัญจรไปมา หากเราต้องการที่จะรู้ว่าถนนหนทางที่เราจะใช้เดินทางไปมานั้นมีสภาพขรุขระ เดินทางด้วยความยากลำบาก หรือมีสภาพที่สมบูรณ์สามารถเดินทางได้ปลอดภัยและราบรื่น จำเป็นที่จะต้องไต่ถามเอาจากบุคคลผู้ที่ได้เคยเดินทางผ่านมันมาแล้ว⁸³

แม้ว่าร่างกายจะเป็นสาเหตุที่ทำให้มนุษย์เกิดปัญหาต่างๆเกิดขึ้นตามมามากมาย และมีมาไม่มีวันหมดสิ้นเหมือนอย่างที่เขาฟารุส กล่าวกับโสเครตีสในช่วงเริ่มของบทสนทนา Republic ถึงประโยชน์ที่เขาได้รับในวัยชราคือการเป็นอิสระจากอสูรร้าย ที่อุปมาเปรียบเทียบกับกิเลสตัณหาความต้องการทางร่างกาย รวมไปถึงทางกามารมณ์

⁸¹Werner Jaeger. (1986) Paideia. The Ideals of Greek Culture. Volume II in Search of the Divine Centre. Translated from the German by Gilbert Highet. New York : Oxford University Press.,pp.17-18.

⁸²Plato. The Republic., 328b.

⁸³Plato. The Republic.,328e.

ที่ควบคุมร่างกายและบัญชาความต้องการของตัวเขาตลอดมาตั้งแต่วัยหนุ่ม แต่ในส่วนของจิตวิญญาณก็ยังคงต้องการและอาศัยร่างกายอยู่ดี ในแง่นี้จิตวิญญาณอาจไม่สามารถดำรงอยู่ได้ในโลกนี้ด้วยตัวของมันเอง ร่างกายคือแหล่งพักพิงของจิตวิญญาณ อย่างไรก็ตามสถานะของจิตวิญญาณเมื่อมาถึงโสเครตีสและเพลโตกลายเป็นสิ่งที่ถูกยกระดับให้มีความสำคัญ ในฐานะเป็นสิ่งอมตะที่อยู่เหนือร่างกาย ความหมายของจิตวิญญาณจึงไม่ได้เป็นเพียงแค่ลมหายใจที่เข้าออกจากร่างกายของมนุษย์และกลายเป็นอากาศธาตุเมื่อร่างกายหยุดทำงาน⁸⁴ แต่จิตวิญญาณถูกสร้างให้เป็นสิ่งที่เป็นอมตะ อุปมาได้กับเสียงดนตรีอันไพเราะยังคงดำรงอยู่ แม้ว่าตัวนักดนตรีจะไม่มีชีวิตอยู่ในส่วนเครื่องดนตรีที่ไขเล่นจะเสื่อมสภาพหรือแตกสลายไป

ต่อมาเซฟารุสยังได้เปรียบเทียบอายุที่เริ่มแก่ขึ้นว่า เป็นการกำลังย่างก้าวอยู่บน ‘ธรณีของวัยชรา’ (on the threshold of old age) คือการเปลี่ยนผ่านเข้าไปสู่อีกวัยอายุหนึ่งหรือกล่าวในภาษาปัจจุบันก็คือการที่บุคคลกำลังย่างเข้าสู่วัยทอง ที่สำคัญคือมันเป็นวัยที่ความตายเป็นสิ่งที่อยู่ไม่ไกล ซึ่งตัวเซฟารุสคิดว่ามันเป็นช่วงที่มีความยากลำบากของชีวิต อีกทั้งได้กล่าวในเชิงพรั้งบ่นตัดพ้อถึงวัยชราว่า เป็นวัยที่ผู้คนมักจะนึกทวาระลึกลย้อนกลับไปยังช่วงชีวิตที่ยังคงเป็นหนุ่มสาว สามารถใช้ชีวิตอย่างสนุกสนานเต็มเปี่ยมไปด้วยความรื่นเริงรื่นรมย์ ขณะที่วัยชราแม้แต่ความถดถอยไม่อาจมีชีวิตกลับไปมีชีวิตชีวาเหมือนอย่างเดิม นั่นคือภาพความเลวร้ายกับชีวิตที่เกิดขึ้นในช่วงที่ผู้คนมีอายุเดินเข้าสู่วัยชรา

อย่างไรก็ตามเซฟารุสได้บอกกับโสเครตีสถึงด้านดีของวัยชรา ด้วยการอ้างถึงคำกล่าวของนักประพันธ์ละครโศกนาฏกรรมกรีกโบราณ ‘โซโฟคลีส’ (Sophocles) คือการที่บุคคลสามารถเป็นอิสระจากแรงปรารถนาในเรื่องความต้องการทางเพศ (รวมถึงด้านร่างกาย) วัยชราช่วยให้เขาเป็นอิสระและให้ความสงบสุขจากปีศาจที่ป่าเถื่อนและบ้าคลั่งที่เคยควบคุมอยู่เหนือตัวเขาในวัยหนุ่ม (frenzied and savage master)⁸⁵ และแน่นอนว่าความตายจะเป็นสิ่งที่มาปลดปล่อยมนุษย์จากพันธนาการและความเจ็บปวด ความป่วยไข้ที่เกิดขึ้นจากร่างกาย (death salvation) ส่วนเรื่องของความทุกข์ยากลำบากในวัยชรา จะเป็นสิ่งที่สามารถบรรเทาเบาบางลงได้หากบุคคลผู้นั้นมีการใช้ชีวิตอย่างมีระเบียบและมีความพึงพอใจกับมัน (moderately troublesome)⁸⁶ เฉกเช่นเดียวกับโสเครตีสที่ทาง ‘ซีโนโฟน’ (Xenophon) บรรยายว่าได้เลือกชื่นชมความตายมากกว่าการมีชีวิตที่อยู่ในวัยแก่ชรา ตัวเขาได้สะท้อนถึงทัศนคติที่เกี่ยวกับร่างกายและความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของมันว่า ‘ถ้าอายุของข้าพเจ้ายืนยาวออกไป ก็เป็นสิ่งที่บ่งบอกได้ว่าเป็นการที่ข้าพเจ้าต้องถูกลงโทษจากวัยชรา สายตาที่เริ่มฝ้าฟางและการได้ยินที่ไม่ชัดเจน การ

⁸⁴ เป็นแนวคิดของจิตวิญญาณมนุษย์ในช่วงของโฮเมอร์

⁸⁵ Plato. The Republic., 329c.

⁸⁶ Plato. The Republic., 329d.

รับรู้ในสิ่งต่างๆ เริ่มช้าลงและการหลงลืมอย่างรวดเร็วกับสิ่งที่ได้จดจำมา หากข้าพเจ้าตระหนักว่าข้าพเจ้าเริ่มมีสุขภาพเสื่อมลงอีกทั้งยังพบข้อบกพร่องต่างๆ ของตนเอง ข้าพเจ้าจะดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขไปได้อย่างไร⁸⁷

ก่อนจะลุกไปจากที่นั่งสนทนาเพื่อไปทำการบวงสรวงเทพเจ้า เซฟารุสได้ยกนิยามในเรื่องความยุติธรรมของกวี ‘ไซมอนีเดส’ (Simonides) ในเรื่องของการพูดความจริงและส่งคืนสิ่งของที่ไย้มมากลับคืนให้แก่เจ้าของเดิม แต่กลับถูกโสเครตีสปฏิเสธหักล้างไปอย่างทันทีด้วยการยกตัวอย่างว่า ในกรณีที่บุคคลไปยืมอาวุธมาจากเพื่อนตอนที่ไปยืมมานั้นเพื่อนหรือเจ้าของยังเป็นคนที่ยังปกติอยู่ แต่ตอนที่เอาของที่ยืมมาจะไปคืนกลับ เจ้าของกลับมีสภาพเป็นคนที่เสียสติไปแล้ว (mad) ในกรณีเช่นนี้เรายังจะคืนอาวุธให้กับเจ้าของที่เป็นคนเสียสติอีกหรือเปล่า เนื่องจากไม่แน่ใจว่าเขาจะใช้อาวุธไปทำอันตรายแก่ตนเองหรือกับบุคคลอื่นหรือไม่ อย่างไรก็ตามนิยามความยุติธรรมการใช้หนี้คืนที่ทางด้านเซฟารุสที่เขายกขึ้นมานั้น นับเป็นการเริ่มต้นของนิยามและความหมายของความยุติธรรมซึ่งเป็นใจความหลักของบทสนทนา The Republic ในวัยชราและการเดินทางของชีวิตที่เข้าใจกับความตาย ความกลัวความตายและเชื่อมโยงไปถึงความเชื่อในการมีชีวิตภายหลังความตายเป็นสิ่งที่บุคคลผู้นั้นจะต้องถูกตัดสินพฤติกรรมความผิดและความดีที่ได้เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาที่เขามีชีวิตอยู่ในนรกภูมิ (Hades) มันมีส่วนช่วยให้บุคคลผู้มีความร่ำรวยมั่งคั่งทางทรัพย์สินเงินทองอย่างเซฟารุส ได้มีโอกาสในการนึกย้อนรำลึกถึงการกระทำในอดีตและรวมไปถึงปัจจุบันโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของความยุติธรรม ในประเด็นเรื่องของการตกค้างติดหนี้สินผู้อื่นมาหรือไม่ ความกังวลในวัยชราและความกลัวชีวิตภายหลังความตายที่ตัวเองจะถูกลงโทษในนรกภูมิจึงกลายมาเป็นแนวคิดและจุดเริ่มต้นของความยุติธรรมและการหันมาสำรวจตัวเอง ในเรื่องของการต้องพูดความจริง ซึ่งก็คือความจริงของตัวบุคคลผู้นั้นเองและการส่งคืนสิ่งที่คุณค่าที่บุคคลผู้นั้นได้เอาของผู้อื่นมาซึ่งก็คือการต้องชำระหนี้สินที่ยังติดค้างเจ้าหนี้ไว้ (speaking the truth and giving back what one takes.)⁸⁸

โสเครตีส/เพลโต

กับปรัชญาว่าด้วยความพยายามในการเอาชนะความกลัวความตาย

กล่าวได้ว่าปรัชญาของเพลโตอยู่ในสถานะเป็นความรู้ ที่ให้จิตวิญญาณในส่วนที่เป็นปัญญาสามารถเข้าถึงความรู้ใน ‘รูปของแบบ’ (Form) ‘รูปของแบบ’ คงสภาพเดิมโดยไม่มีเปลี่ยนแปลง ดำรงอยู่อย่างถาวรมีความแตกต่างไปจากความรู้ที่มนุษย์ได้มาหรือเข้าถึงด้วยการใช้ผัสสะที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา จึงมีความไม่

⁸⁷Xenophon. (1990) ‘Socrates’ Defence’ Conversations of Socrates. Translated by Hugh Tredennick and Robin Waterfield, and edited with new material by Robin Waterfield. Harmondsworth : Penguin Books.,4-12.

⁸⁸Plato. (1991) The Republic of Plato.,331d.

นำเชือถือ ซึ่งมาจากธรรมชาติที่ต้องอยู่ภายใต้ข้อกำหนดและเงื่อนไขจากตัวบุคคล เวลาและสถานที่ ผัสสะการรับรู้ (senses) และอารมณ์ความรู้สึก นอกจากไม่นำเชือถือแล้ว ผัสสะและผลของมันคือความปรารถนาอยาก (desires) ยังมีความต้องการที่ไม่มีที่สิ้นสุด ซึ่งความต้องการ ความกลัวที่เกิดขึ้นและดับไปเหล่านี้เป็นสิ่งที่ขัดขวางและเป็นอุปสรรคไม่ให้คุณคนเข้าถึงความรู้ที่แท้จริงได้ มิหนำซ้ำผัสสะและร่างกายเป็นสาเหตุที่นำมนุษย์ไปสู่ความขัดแย้ง เหมือนอย่างที่เพลโตอธิบายว่า

‘ผัสสะสร้างให้มนุษย์เราเกิดความต้องการ ความอยากปรารถนา ความกลัว มายาคติทุกประเภทและสิ่งที่ปราศจากสาระเสียเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ในความจริงและที่ปรากฏออกมาไม่เคยมีความคิดประเภทใดที่ถือกำเนิดมาจาก (การรับรู้) ร่างกาย มีเพียงแต่ร่างกายและความต้องการของมันทำให้เกิดสงคราม นำมาถึงความขัดแย้งและการรบราฆ่าฟันกัน การศึกสงครามทั้งหลายมีสาเหตุมาจากความต้องการที่จะครอบครองความมั่งคั่ง ร่างกายและการที่เราตามใจมันคือสิ่งที่ทำให้เราต้องตกเป็นทาสมัน...และเป็นสิ่งที่เป็อุปสรรคให้มนุษย์เข้าไม่ถึงปัญญา’⁸⁹

ความต้องการที่จะหลุดพ้นและหนีไปจากความรู้ที่มนุษย์ได้จากการใช้ผัสสะรับรู้ เป็นสิ่งที่ไม่มีความแน่นอน ไม่คงทนถาวรหรือกล่าวในภาษาของพุทธศาสนาว่าเป็นสิ่งที่มีการเกิดและดับอยู่ตลอดเวลา จึงไม่มีความเป็นอมตะ แตกต่างไปจากความรู้และจิตวิญญาณที่จะนำมนุษย์ไปสู่ความเป็นแบบที่สมบูรณ์ (perfect Form) จึงกล่าวได้ว่าความคิดของเพลโตตั้งอยู่บนพื้นฐานของความพยายามที่จะเอาชนะความตาย แสวงหาสิ่งที่มีความเป็นอมตะ ซึ่งสิ่งใดก็ตามที่เอาชนะความตายไม่ได้ก็ยังไม่มีความสมบูรณ์ สิ่งใดที่เอาชนะความตายได้คือสิ่งที่สมบูรณ์

ความรู้ในเชิงที่ว่าวิญญาณเองมีความแตกต่างไปจากร่างกาย (body) ตั้งแต่ร่างกายเป็นสถานที่กักขัง เป็นสถานที่อยู่อาศัยชั่วคราวของจิตวิญญาณในช่วงที่บุคคลยังมีชีวิตอยู่ ร่างกายเกิดการเนาเปื่อยและสูญสลายไปตามกาลเวลา ซึ่งตรงกันข้ามกับวิญญาณที่เมื่อปลดปล่อยตัวเองออกจากร่างกายแล้ว ก็มีความเป็นอมตะ (immortality) ในแง่นี้ความกลัวความตายเป็นสิ่งที่นำมนุษย์มาสู่ความรู้ในความเป็นอมตะที่จะพบได้ในชีวิต ภายหลังความตาย ความเป็นอมตะจึงไม่อาจพบหรือบรรลุได้ในชีวิตนี้เปรียบเสมือนกับสภาวะนิพพานของทางพุทธศาสนา ความตายจึงถูกนักปรัชญาและบรรดาเหล่าศาสตราจารย์ว่า เป็นแค่เพียงช่วงระยะเวลาการเปลี่ยนผ่านของวิญญาณ (transformative) เพื่อเดินทางไปสู่โลกอื่นหรืออาจเป็นกระบวนการของเปลี่ยนรูปเปลี่ยนร่าง (reincarnation/metempsychosis) เหมือนอย่างที่โสเครตีสบรรยายไว้ในบทสนทนา Apology ว่า

⁸⁹ Plato. Phaedo : 66C-D.

‘ความตายเป็นสิ่งที่น่าชื่นชม มันอยู่ระหว่างสองสภาวะ อย่างแรกความตายเป็นสิ่งที่ไม่มีอะไรเลย ไม่มีการรับรู้ในสิ่งใดเลย หรือมันเป็นสิ่งที่เราพูดกันมาว่าความตายคือการเปลี่ยนแปลงและการเปลี่ยนที่ของวิญญาณจากที่นี่ไปสู่อีกที่หนึ่ง’⁹⁰ ขณะที่ความกล้าเผชิญหน้ากับความตายอย่างกล้าหาญด้วยสติปัญญาของโสเครตีสมาจากความคิดที่คาดหวังไว้ถึงอนาคตซึ่งได้รอคอยมนุษย์อยู่ภายหลังความตาย⁹¹ ในฐานะที่ความตายนำมนุษย์ไปสู่การเกิดใหม่ หรือการมีชีวิตใหม่เป็นครั้งที่สอง (second existence)⁹² เหมือนอย่างที่โสเครตีสอธิบายถึงชีวิตหลังความตายในนรกภูมิ (Hades) และถือเป็นกิจกรรมของนักปรัชญาที่ต้องปลดปล่อยวิญญาณให้เป็นอิสระหรือแยกมันออกจากร่างกายเสีย⁹³ นอกจากนี้ยังมีสภาวะของจิตวิญญาณภายหลังความตายที่โสเครตีสบรรยายไว้บทสนทนา Apology ว่า

‘ความตายคือความสุข มันคือหนึ่งในสองสิ่ง อย่างแรกความตายคือการไม่มีสิ่งใดเลย ไม่มีการรับรู้ในสิ่งใดเลย หรือมันเป็นสิ่งที่เราเคยพูดกันมาว่าคือการเปลี่ยนและการย้ายที่ (relocating) ของวิญญาณจากที่หนึ่งไปสู่อีกที่หนึ่ง’ ซึ่งโสเครตีสเองพิจารณาความตายว่ามีสภาพไม่ต่างไปจากการที่คนเรานอนหลับไป แต่เป็นการนอนหลับ (ยาว) ที่ปราศจากความฝัน (dreamless sleep) และตกอยู่ในลักษณะของการหลับที่ลึกที่สุด⁹⁴ นอกจากนี้ในบทสนทนา Apology ที่ดำเนินมาก่อนหน้านั้นโสเครตีสเคยกล่าวถึงความกลัวความตายว่า ในความคิดหรือการรับรู้ของผู้คนโดยทั่วไป ดูเหมือนว่าความตายเป็นสิ่งที่ชั่วร้ายที่สุด (the greatest of evils) แต่หากลองใช้สติปัญญาความรู้ใคร่ครวญพิจารณาให้ดีแล้ว ความตายกลับเป็นสิ่งที่ดียิ่งที่สุดอยู่เหนือบรรดาสิ่งที่ดีทั้งหลาย (the greatest of all goods)⁹⁵ ซึ่งวัตถุประสงค์ของการกล่าวเช่นนั้นของโสเครตีส ก็เพื่อที่จะแยกแยะให้เห็นระหว่างการใช้ความคิด ความรู้สึกตลอดจนอคติ แต่กลับหลงยึดติดกับมันเป็นความรู้ ที่ในความเป็นจริงแล้วโสเครตีสได้แย้งเพื่อแสดงให้เห็นว่ามันไม่ได้เป็นความรู้แต่อย่างไรเลย

⁹⁰บทสนทนา Apology : 40C-D. ยังมีเนื้อหาในทำนองใกล้เคียงกันในบทสนทนา Phaedo : 64A.

⁹¹Plato. Phaedo : 63C.

⁹²Numa Denis Fustel de Coulanges. (2006) The Ancient City. New York: Dover Publications, Inc.,p.15

⁹³Plato. Phaedo : 67D.

⁹⁴Plato. Apology : 40D-41C.

⁹⁵Plato. Apology : 29a-b.

ภาพวาดที่มีชื่อเสียงและเป็นที่ยู้งักกันในวงกว้าง ‘The Death of Socrates’ โดย ‘Jacques-Louis David’ (1787) แสดงถึงโสเครตีสในวัยชรากำลังเผชิญหน้ากับความตายอย่างกล้าหาญ ซึ่งเป็นภาพที่กลับกันกับเหล่าสานุศิษย์และคนใกล้ชิดของโสเครตีส ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่กลับคร่ำครวญเสียใจกับการที่ต้องสูญเสียบุคคลที่ตนเองรักและเคารพไป การยอมรับคำตัดสินของศาลลูกขุนเอเธนส์ผ่านการลงโทษด้วยการดื่มยาพิษ ‘hemlock’ ทำให้โสเครตีสเป็นนักปรัชญาผู้ที่ยึดมั่นยืนยันทนอย่างมั่นคงและหนักแน่นต่อความคิด ความเชื่อของตนเองว่าดำเนินไปอย่างถูกต้องแล้ว แม้วามันจะต้องลงทุนแลกมาด้วยชีวิตก็ตาม แต่มันก็ทำให้โสเครตีสกลายมาเป็นต้นแบบของบุคคลผู้อยู่ใต้อำนาจที่มีความกล้าหาญเผชิญการทำทายเป็นตั้งคำถามกับผู้ปกครอง ผู้มีอำนาจในเรื่องของความถูกต้อง ความชอบธรรมในเรื่องของการเคารพและเชื่อฟังกฎหมาย (political obligation) ตลอดจนการตั้งคำถามและเกิดความสงสัยในการปฏิบัติตามคำสั่งของรัฐที่รู้จักกันในชื่อแนวคิด ‘อารยขัดขืน’ (civil disobedience) และโสเครตีสในฐานะของการเป็นนักปรัชญาที่ยอมสละชีวิตเพื่อรักษาความรู้ ปกป้องหลักการและความถูกต้องเอาไว้ อีกทั้งในแง่ของการเป็นแบบอย่างให้การมีคุณธรรมของความเป็นพลเมืองภายใต้รูปแบบประชาธิปไตย (democratic citizenship) ซึ่งต่อมาก็มีบุคคลผู้ที่ได้เดินตามรอยเท้าของโสเครตีสให้เห็นมาอยู่ทุกยุคสมัย ในรูปแบบของการเป็นมรณสักขี (martyr) ปรากฏทั้งในโลกของศาสนาและอุดมการณ์ทางสังคมการเมืองผ่านการต่อสู้ทางความคิดและความเชื่อ หรือแม้แต่กรณีของนักปรัชญาผู้ได้ชื่อว่าเป็นผู้บุกเบิกปรัชญายุคใหม่อย่างเรเน

เดสการ์ตส์ (Rene Descartes) จากประโยคที่ผู้คนนำมาอ้างและสร้างชื่อเสียงให้กับเขาที่ว่า ‘I think therefore I am.’ มีร่องรอยความคิดมาจากโสเครตีส ‘I drink (hemlock cup) therefore I am.’

